

NAPREDAK BEZ APLAUZA O granicama povjerenja u model razvitka u tri hrvatska grada

Ivan ROGIĆ, Anka MIŠETIĆ, Geran-Marko MILETIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.334.56(497.5)"199"
316.422(497.5-21)"199"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 11. 10. 2002.

Autori u radu analiziraju modele razvitka u tri hrvatska grada (Rijeka, Sisak, Zagreb) uspoređujući podatke dobivene u tri srodna anketna istraživanja provedena u razdoblju od 1996. do 2000. godine za potrebe izrade urbanističkih planova. Tri grada, unatoč strukturnim sličnostima (gospodarski sklop ovisan o industrijskom sektoru; važna uloga prometa; znatan udio useljenoga stanovništva) razlikuju se veličinom, ali i statusom/ulogom u hrvatskoj mreži gradova. Izneseni podatci opisuju suvremenu hrvatsku urbanizaciju s manjkom poželjnih razvojnih učinaka. Ipak, za većinu anketiranih biti-u-gradu označeno je makar i minimalnim životnim uspjehom, pa se odnos središta i periferije u hrvatskom društvu i u ovim podacima potvrđuje sukladno razdjelnici urbano/neurbano područje. Anketirani pak procjenjuju da im viševrsne mogućnosti s kojima svakodnevno raspolažu u svojem gradu nisu zajamčene u drugim gradovima. Taj nalaz ide u prilog tezi o novoj zavičajnosti koja se temelji na socijalnom kapitalu osnaženom međuljudskim i komunikacijskim mrežama. Autori se u zaključku zalažu za modernizaciju koja se temelji na policentričnoj naseljskoj mreži – nasuprot ograničenom monopolu grada. Takva promjena, držbe, mogla bi se nasloniti na epistemologijski "preuređenu" socijalnu predodžbu o modernizaciji koja mrežu naselja vidi u komplementarnim vezama ovisnosti i suradnje u kojima je moguće (iz pričuve) mobilizirati socijalni kapital manjih naselja.

Anka Mišetić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p.p. 277, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Anka.Misetice@pilar.hr

TEMATSKA OSNOVA ANALIZE

U radu se uspoređuju podatci s ocjenama aktualnoga modela razvitka tri hrvatska grada: Siska, Rijeke i Zagreba. Podatci su dobiveni u tri posebna terenska istraživanja, anketiranjem uzorka građana.¹ Svakako da primjena anketnoga postupka u urbanološkim istraživanjima krije i stanovite opasnosti (ponajprije od površnosti i prigodnosti dobivenih podataka); ali, na drugoj strani, kontrolirana uporaba, poznato je, donosi i neporecive dobiti. Za ovu analizu posebno su korisni anketni uvidi u relativno stabilne većinske ocjene pojedinih, odabranih, odrednica gradskoga razvitka i upravljanja tim razvitkom. Nisu, u radu, dakako, analizirane sve ključne ocjene koje su bile na raspolaganju. Odabrano ih je nekoliko koje sretno "sažimlju" množinu posebnih ocjena i stavova, upućujući na globalni odnos građana prema gradu *kao cjelini*.

Tri grada u kojima su anketiranja obavljena mogu se, do stanovite mjere, držati strukturno sličnima. Četiri su činjenice koje izravno podupiru takvu predodžbu. Prvo, u pretežitom odsječku vremena modernizacije u sva tri grada gospodarski je sklop ovisan o industrijskom sektoru. Drugo, u sva je tri grada uloga prometa iznimno važna. Treće, udio je useljenoga stanovništva u spomenutim gradovima znan, pa nije pogrešno govoriti o *socijalnoj invaziji* kojoj ih je modernizacija izložila. Napokon, karizmatična uloga industrijskoga sektora u oblikovanju grada, konstruirana u socijalističkom razdoblju, izazivlje viševrstne srodne učinke u okviru svakodnevnoga života kao općeg zrcala kakvoće razvojne strategije.

Na drugoj strani, razlike između gradova su i više nego vidljive. Nezanemarljiva je razlika po veličini. Veličinski odnos Sisak-Rijeka može se, približno, opisati omjerom 1:4; veličinski odnos Rijeka-Zagreb može se (također približno) opisati istim omjerom. To znači da se veličinski odnos Sisak-Zagreb može opisati omjerom 1:16. Razlikuju se i po statusu/ulozi u hrvatskoj mreži središnjih naselja. Zagreb je, poznato je, nacionalnom metropolom; Rijeka je makroregionalnim središtem; Sisak je u skupini većih srednjih gradova s ovlastima regionalnoga središta.² Dije ih i različit geoprometni položaj, modernizacijska povijest a, napokon, i nesvodljive mjesne konfiguracije. Jasno je da su spomenute razlike "ugrađene" u opće referencijalne mreže na koje se građani oslanjaju kada ocjenjuju gradove kao cjeline. Ali nema dostatnih razloga za prihvatiti pretpostavku da razlike imaju vrijednost ekskluzivnih neovisnih varijabla. Ocjenjivanje je (relativno) autonoman postupak, izravno određen, ponajprije komunikacijskim uvidom u kakvoću urbanih promjena koje su predmetom ocjenjivanja. Zato postupci i predloži s pomoću kojih se u urbanom iskustvu "konstruira" određena predodžba o ka-

kvoći urbanih događaja, promjena ili odnosa odlučujuće pokrивaju (posređuju) spomenuti popis razlika.

Dodatno je upozoriti da odбір spomenutih gradova nije posljedica zahtjeva da analizirani primjeri budu tipski reprezentativni. Odbir je potaknut čimbenicima različita podrijetla. No, pri praktičnom radu metodologijski su zahtjevi nametnuli ponavljanje određenih pitanja u sva tri istraživanja – što je omogućilo usporedbu. Rezultati, dakako, mogu uputiti na važnost pojedinih, prije spomenutih, razlika u oblikovanju pojedinih ocjena. Ali opći okvir analize ne dopušta nedvosmisleno fiksiranje pojedinih ocjena za neku odabranu razliku. Kao obično, "zdravije" je govoriti o različitim stupnjevima vjerojatnoće.

Ocjena dosadašnjega razvitka

Proces urbanizacije jedan je s popisa posebnih "sektorskih" procesa (post)modernizacije (Ellin, 1996.; Rogić, 2000.). U srži je procesa praksa oblikovanja mreža socijalnoga okoliša. Zbog toga je nesvodljiv na druge likove modernizacije bez opasnosti da se redukcija izgubi u jednoj vrsti analitičkoga nasilja. Ali, na drugoj strani, urbanizacija djeluje kao (post)modernizacija mreža socijalnoga okoliša, pa likovi urbanizacije nemaju onu neograničenu "tehničku" autonomiju na koju se, inače, konvencionalno inženjersko razumijevanje urbanizacije rado pozivlje. Već i zbog toga se tipološko uređivanje pojedinih skupina urbanih promjena mora utemeljiti u mreži koja zrcali osnovne intencije (post)modernizacije. Harvey (1989.) predlaže dosta prostranu orijentacijsku shemu s dvije osnovne tipične skupine promjena koje određuju sadržaj urbanizacije. U jednoj su skupini učinci modernizacije kao društvene prakse *zbijanja/sažimanja socijalnoga prostora-vremena*. Spomenuti učinci uspostavljaju grad kao navlastitu zbilju modernoga pogona, s posebnom tehničkom strukturom, socijalnim mrežama, vremenskim ritmovima, novim odnosima daleko/blizu i srodnim odrednicama. Pogon se, predvidljivo, integrira u kompleksnije zbilje građanskoga svijeta. U drugoj su skupini promjene kojima je korijen u praksama osnaživanja autoriteta grada kao *životnoga mjesta*, nesvodljivog na koje drugo; u njegovu se okviru uspješno minimiziraju raznoliki ekološki rizici. Takve promjene uspostavljaju grad kao autentičan okvir i osnovu *osamostaljivanja/usavršavanja života*. Pregled osnovnih razvojnih ciljeva koji se, inače konvencionalno, pišu na uvodnim mjestima urbanističkih dokumenata, pokazuje da se svi oni, grubo promatrano, mogu klasificirati u spomenute dvije skupine. Sukladno tomu, i ocjene urbanog razvitka (dakle, moderne/postmoderne preobrazbe okoliša) mogu se rasporediti na srodan način.

● **TABLICA 1**
Koje je koristi dosadašnji razvitak Rijeke/Siska/Zagreba donio stanovnicima grada (rang odgovora "u potpunosti se slažem" + "uglavnom se slažem")⁴

Na skiciranoj su podlozi u istraživanju definirana dva osnovna pitanja o koristima i štetama koje je dosadašnji model urbanog razvitka u istraživanim gradovima oblikovao. Jasno se razlikuje skupina tvrdnja kojima se pita za uspjehe/neuspjehe u uspostavi grada kao razvojnoga i proizvodnog pogona koji se integrira u šire mreže urbanoga svijeta. Isto se tako jasno razlikuje skupina tvrdnja kojima se pita za uspjehe/neuspjehe u oblikovanju grada kao sigurna i ugodna životnog mjesta u kojemu je primjereno osigurana pristupačnost osnovnih životnih i prirodnih dobara i kakvoća okoliša. No, razlikuje se i poseban par pitanja kojima se pita za uspjehe/neuspjehe koji nastaju na *strukturnom spoju* spomenute (post)modernizacijske zbilje. Oni se zrcale u uspješnom/neuspješnom množenju životnih šansa pojedinca (ili životnih rizika).³

	RIJEKA rang %	SISAK rang %	ZAGREB rang %
Razvio se grad siguran i ugodan za život	1 (71,0%)	1 (36,8%)	2 (54,0%)
Stvoreno je gradsko gospodarstvo s obilnom ponudom radnih mjesta i dobrim mogućnostima zarade	5 (18,6%)	5 (3,5%)	6 (4,2%)
Stvoreni su uvjeti za bolju budućnost mladih ljudi	6 (13,1%)	6 (2,9%)	5 (4,5%)
Povezao se s razvijenim svijetom i postao njegov dio	3 (44,7%)	4 (5,6%)	3 (38,1%)
Postao značajno hrvatsko kulturno i intelektualno središte	2 (47,0%)	2 (16,7%)	1 (83,5%)
Stvorene su mogućnosti da svatko odabere način života koji mu najviše odgovara	4 (28,3%)	3 (10,3%)	4 (21,9%)

	RIJEKA rang %	SISAK rang %	ZAGREB rang %
Zapušteno je gradsko zelenilo i gradski okoliš	2 (78,3%)	2 (57,3%)	5 (61,2%)
Onečišćeno je more/rijeka i uništen život u moru/rijeci	1 (87,2%)	1 (77,9%)	2 (75,0%)
Razvile su se grane industrije koje štete razvitku i prosperitetu grada	3 (77,9%)	5 (48,4%)	7 (42,7%)
Stvoren je prometni kaos, otežano je odvijanje gradskog prometa	5 (70,4%)	3 (52,9%)	1 (91,1%)
Uništen je tradicionalni način života	4 (73,3%)	4 (52,8%)	3 (70,7%)
Narušen je izgled grada lošim urbanističkim i građevinskim zahvatima	6 (57,3%)	6 (41,6%)	6 (59,3%)
Stvoreno je previše opasnosti i rizika za život građana	7 (34,7%)	7 (36,3%)	4 (63,9%)

● **TABLICA 2**
Koje je štete dosadašnji razvitak Rijeke/Siska/Zagreba donio svojim stanovnicima (rang odgovora "u potpunosti se slažem" + "uglavnom se slažem")

Ako izložene rezultate promotrimo imajući na umu da je povoljna ocjena nekoga grada izravno povezana s omjerom "koristi/dobitaka" naspram "šteta/rizika" kojima su stanovnici izloženi, onda je modernizacija u sva tri grada ocijenjena nepovoljno. Niti u jednom od tri analizirana grada "koristi" ne pretežu nad "štetama", pa se stoga ne može ustvrditi da je

neki od ova tri grada za većinu ispitanika uvjerljiv u ulozi organizatora razvitka. Naime, rijetke su koristi/dobitci koje je potvrdila natpolovična većina građana-ispitanika: u Sisku nije zabilježen niti jedan takav odgovor, u Rijeci samo kad je riječ o "sigurnosti života", a Zagrebu su – osim "sigurnosti" – ispitanici u apsolutnoj većini potvrdili još i status "kulturnoga i intelektualnog središta." Kada je pak riječ o procjeni štetnih posljedica dosadašnjega razvitka na život u tri grada, rijetki su slučajevi u kojima se štete nisu potvrdile apsolutnom većinom ispitanika; pak kada je postotak manji, on nigdje ne "pada" ispod 30% ispitanika.

Naravno, gradovi se, kao što je bilo i očekivano, međusobno razlikuju. Rang ocjenjivanih koristi koje je donio dosadašnji razvitak u Sisku i Rijeci vrlo je sličan (manja zamjena mjesta događa se na sredini ljestvice), no intenzitet u kojem se stavovi potvrđuju ukazuje na veću suglasnost Riječana u tim procjenama. Neki postotci kojima se potvrđuju pojedine koristi sisačkoga razvitka toliko su niski da gube gotovo svaku uvjerljivost; to se posebno odnosi na dobitke koji bi trebali proisteci iz gospodarskoga razvitka te na perspektivu mladih, a rezultati upućuju i na "izoliranost" grada od "razvijenoga svijeta." Zanimljivo je da sličnu situaciju s varijablama "gospodarskoga stanja i perspektiva" bilježimo i u Zagrebu u kojemu, također, gotovo zanemariv broj ispitanika razabire razvojne dobiti za gradsko stanovništvo. Rezimirajući ocjenu koristi, može se zaključiti da je glavni dobitak Zagreba u činjenici što je "značajno hrvatsko kulturno i intelektualno središte", dok Rijeka i Sisak ponajprije građanima nude "sigurnost". No, u Sisku je, valja reći, i bolja ocjena "sigurnosti" više posljedica "još goreg" stanja u ostalim aspektima koje su ispitanici ocjenjivali, pa je manjak uvjerljivosti kad se, temeljem tih pitanja, govori o privlačnosti grada Siska gotovo nemoguće nadoknaditi.

Već zbog činjenice da u procjenama ispitanika pretežu nad dobitima, štete "zaslužuju" poseban komentar. Ako postoji i najmanja sumnja da su na popisu dobiti predočenom ispitanicima, zbog propusta istraživača, izostavljene neke "koristi" koje bi eventualno "popravile" ovako lošu sliku – popis šteta je, sudeći po visokoj suglasnosti u ocjenama, obuhvatio sve relevantne razvojne posljedice i probleme. I u ovom slučaju, rangovi šteta u Rijeci i Sisku pokazuju stanovite sličnosti: njihovi stanovnici doživljavaju ih kao gradove s onečišćenim i zapuštenim (prirodnim) okolišem. No, dok ispitanici iz Rijeke u gornji dio popisa šteta nedvosmisleno uvrštavaju "razvitak štetnih industrija", Siščani češće registriraju posljedice razvitka bez naznaka o uzrocima. Premda je visok postotak ispitanika iz Siska koji uviđa da su "štetne industrije" naškodile razvitku grada, njih je ipak manje od polovice.

Ovakav stav moguće je protumačiti i značajnom egzistencijalnom ovisnošću Siščana o tzv. teškoj i kemijskoj industriji, a i nedostatkom drukčije vizije razvitka. Nasuprot tomu, Riječani kao stanovnici primorskoga i pomorskog grada, ali i makroregionalnoga središta – i objektivno raspolažu raznovrsnijim razvojnim mogućnostima. Zagrepčani pak, kao stanovnici najvećega hrvatskog grada i državnog središta, najčešće ističu problem "prometnoga kaosa". To ukazuje na to da je ovaj grad narastao do mjere u kojoj se otvara pitanje "izdrživosti urbane infrastrukture" (Čaldarović, 1989.).

USPOREDBA S DRUGIM HRVATSKIM GRADOVIMA

● **TABLICA 3**
Mislite li da Vam Rijeka/Sisak/Zagreb mogu osigurati bolje ili lošije uvjete za život nego drugi hrvatski gradovi? (rang odgovora "u potpunosti se slažem" + "uglavnom se slažem")

Pitanje koje je postavljeno na općenitoj razini pružilo je mogućnost ispitanicima da odvagnu životne uvjete u svojem gradu spram uvjeta u ostalim hrvatskim gradovima. Ono je nedvojbeno korisno za ovu raspravu. Ipak, zbog općenitosti formulacije koja pod "drugim hrvatskim gradovima" ukida razlike među njima, pitanje predlažemo čitati kao usporedbu Rijeke/Siska/Zagreba s "većinom hrvatskih gradova", i to većih i srednjih gradova. Mišljenja ispitanika iz Rijeke/Siska/Zagreba o položaju vlastitoga grada u mreži hrvatskih gradova ukazuju na razlike koje mogu utjecati i na privlačnu snagu koja je sigurno povezana sa životnim uvjetima i mogućnostima.

	RIJEKA %	SISAK %	ZAGREB %
Može pružiti bolje mogućnosti za život nego većina ili svi drugi hrvatski gradovi	35,2	17,5	64,5
Pružila slične mogućnosti za život kao i drugi veći hrvatski gradovi	46,4	40,5	20,1
Pružila lošije uvjete za život nego (neki) drugi hrvatski gradovi	6,4	34,5	2,5
Ne znam, ne mogu ocijeniti	12,0	5,3	10,6
Bez odgovora	-	2,2	2,3
<i>Ukupno</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Najnepovoljnije o životnim mogućnostima vlastitoga grada misle Siščani, premda relativna većina ispitanika, kao i Riječani, drži da su mogućnosti koje im pruža njihov grad slične onima u drugim većim hrvatskim gradovima. Pa, premda je i apsolutna većina sklona pozitivnoj ocjeni, ne može se zanemariti da čak 34,5% ispitanika iz Siska drži kako njihov grad pruža lošije uvjete za život od drugih. Očekivano, stanovnici glavnoga grada u većini drže kako su tu uvjeti života bolji nego drugdje. Zanimljivo je da su pritom udjeli ispitanika koji "ne mogu ocijeniti" u Rijeci i Zagrebu veći nego u Sisku. Tomu zasigurno nije razlog u boljem uvidu Siščana u životne prilike drugih gradova. Uzevši u obzir nezadovoljstvo dosadašnjim razvitkom grada i lošim perspektivama u cjelini (vidjeti opširnije u: Rogić, I., Mikić, M., Mišetić, A. (ur.), (2000.),

SISAK 2000+), skloni smo zaključiti da su posljednji "sigurniji" u ocjenjivanju (jer je pretežito negativna slika o vlastitu gradu u urbanom iskustvu Siščana bez konkurenta).

ODLUKA O OSTANKU U GRADU

Postotak ispitanika s namjerom trajnog življenja u (tadašnjem) mjestu boravka visok je u sva tri grada: prelazi 80%, a najveći je u Zagrebu (89%).

	RIJEKA %	SISAK %	ZAGREB %
Da, namjeravam trajno živjeti u Rijeci/Sisku/Zagrebu	81,1	82,0	89,0
Ne, tu sam samo privremeno i nastojat ću odseliti čim to bude moguće	4,1	9,8	3,1
Odselit ću kad ostarim ili odem u mirovinu	7,1	4,4	4,0
Nešto drugo	7,7	3,1	3,7
Bez odgovora	-	0,8	0,2
<i>Ukupno</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

TABLICA 4
Namjeravate li i dalje živjeti u Rijeci/Sisku/Zagrebu? (rang odgovora "u potpunosti se slažem" + "uglavnom se slažem")

Razlike među njima rječitije su ako pogledamo udjele onih koji su izrazili namjeru odlaska tj. napuštanja grada. Njih je najviše u Sisku (14,2%), nešto manje u Rijeci (11,2%), a najmanje u Zagrebu (7,1%).

Uočiti je, međutim, da postotni udjeli onih koji namjeravaju trajno živjeti u gradu u kojemu su anketirani nisu sukladni prije ponuđenim ocjenama dobiti/šteta izazvanih aktualnim modelom razvitka. Na temelju prethodnih razdioba bilo bi zasnovano očekivati kako će udio anketiranih s "nomadskim" sklonostima biti veći. On je, naprotiv, relativno mali. Za protumačiti taj nesklad na raspolaganju je nekoliko hipoteza. Na prvom je mjestu hipoteza da anketirani praktično ne raspolazu s viškom "nomadskih" mogućnosti, pa ih i ne uključuju u zamisli o odbiru životne adrese. Na drugom je mjestu stav da je globalna, hrvatska razdioba razvojnih rizika relativno homogena (primjerice, nezaposlenost), pa zgojlna promjena boravišta u Hrvatskoj ne stavlja u izgled nikakve posebne dobiti. Na trećem je mjestu hipoteza da anketirani u gradovima u kojima žive zasnovano računaju sa socijalnim mrežama zahvaljujući kojima mogu uspješno svladavati poteškoće koje kontinuirano proizvodi opisana modernizacija (vidjeti: Hayden, 1995.). U svakom slučaju, ustrajnost da se život planira u gradovima u kojima se živi, unatoč i više nego jasnoj negativnoj bilanci urbane modernizacije u njima, pokazuje da je na djelu jedna vrsta socijalnoga prihvaćanja "napretka bez aplauza" (Frieden, Sagalyn, 1997.). Složenica implicira da je za mnoge anketirane ukorjenjivanje u gradu označeno, makar i minimalnim, životnim uspjehom. Biti-u-gradu definira, dakle, minimalnu razinu modernizacijske us-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 6 (62),
STR. 845-858

ROGIĆ, I. I SUR.:
NAPREDAK BEZ...

pješnosti s kojom anketirani svakodnevno računaju. Unatoč opisanim rizicima, ona obuhvaća viševrstne mogućnosti u svakodnevicu s kojima, procjenjuju anketirani, u drugim gradovima ne bi nikako mogli raspolagati. Nalaz, po našoj ocjeni, podupire hipotezu o novoj zavičajnosti (Rogić, 1990.) koja se osamdesetih godina počela jasnije oblikovati u hrvatskim gradovima. Ona, posredno, pokazuje da su hrvatski gradovi, unatoč socijalnoj invaziji pod pritiskom industrijskoga sektora u socijalističkom razdoblju, uspjeli postupno nataložiti stanovitu socijalnu baštinu u međuljudskim i komunikacijskim mrežama koja izravno povećava kakvoću socijalnoga kapitala u njima. Budući da je on ekološki neprenosiv, anketirani s njim računaju kao s posebnom, urbanom/zavičajnom vrijednošću. Ona im dopušta uspostaviti stanovitu socijalnu (a i egzistencijalnu) distanciju između osobna životna položaja i tipičnih likova modernizacijskoga posustajanja u analiziranim gradovima. Na toj je podlozi prihvatljiva hipoteza da se unutarnja razdjelnica u hrvatskom društvu na središnje i periferijsko područje uspostavlja sukladno razdjelnici urbano/neurbano područje. Položaj u gradu prameće se u jednu vrst rentirana dobra.

Odmjera pak mogućnosti što ih "matični" grad, po ocjeni anketiranih, ima u usporedbi s drugim hrvatskim gradovima pokazuje da je oslonac na vlastiti/zavičajni grad izrazitiji koliko je grad, kao modernizacijsko središte, veći/važniji. Premda je u socijalističkom razdoblju položaj političkoga središta donosio gradovima nenadoknadive prednosti, jer im je političkim ovlastima, stavljao na raspolaganje i financijske i investicijske, nije posve sigurno da je uvjerljivo veći postotak anketiranih koji procjenjuju da Zagreb pruža bolje uvjete od drugih hrvatskih gradova izravnim otiskom samo njegova političkog statusa. Nije, primjerice, ni Sisak bio bez uloge političkoga "favorita". Toj hipotezi ozbiljno konkurira hipoteza o odvajanju gradskoga gospodarstva od monofunkcionalnosti (svojevremenu, inače, uspješnijoj modernizaciji većega grada). Višefunkcionalnost izazivlje brojne "nadodređujuće" viškove institucionalno neplaniranih mogućnosti koji se, povratno, u socijalnim mrežama pojavljuju u likovima praktičnih poticaja i sretnih mogućnosti kakve su nepredočive u gradovima s jednostavnom funkcionalnom osnovom. Zagreb je, poznato je, djelomično uspio oblikovati takvu funkcionalnu podlogu. Uspjela je, svakako djelomično, u tomu i Rijeka. Njezini učinci nerijetko su posve nesukladni očekivanjima utemeljenim na povjerenju u statističke pokazatelje sistemске vrijednosti i položaja. U Sisku je, pak, tragova takvih učinaka odveć malo. Gradska je modernizacija izravnije ovisna o političkim elitama koje nadziru gradsko poglavarstvo ili koje su ukorijenjene

u malobrojnim korporacijskim upravama. Drukčije rečeno, učinci modernizacijskoga sažimanja prostora/vremena i premještanja grada u likove modernizacijskoga pogona dostatni su u Sisku za razdiobu po razdjelnici grad/negrad, ali su nedostatni za uvjerljiviju konkurenciju s drugim hrvatskim gradovima koji su se već uspješno othrali razvojnim redukcijama zaštićenim etiketama lokalnih razvojnih prioriteta, izvedenih, po pravilu, iz monopolna položaja jedne djelatnosti ili jedne skupine djelatnosti.

Iznesenim podatcima bliske su, također, i anketne procjene ostanka/odlaska vlastite djece. Natpolovična većina ispitanika iz Rijeke i Zagreba vjeruje da će njihova djeca ostati živjeti u tim gradovima, dok je udio Sišćana koji tako misle/vjeruju – manji i iznosi 38,7%. Zato Sišćani prednjače udjelom onih koji misle da će im djeca odseliti iz grada (10,4%), a udjel se ispitanika u ostala dva grada smanjuje; udjel ispitanika koji tako misle u Rijeci približno je dvostruko manji (5,6%) od onih iz Siska, a onih iz Zagreba, također približno, dvostruko manji (2,8%) od ispitanika iz Rijeke.

➔ **TABLICA 5**
Mislite li da će Vaša
djeca ostati živjeti u
Rijeci/Sisku/Zagrebu ili
će odseliti? (rang
odgovora "u potpu-
nosti se slažem"+
"uglavnom se slažem")

	RIJEKA %	SISAK %	ZAGREB %
Vjerujem da će ostati	54,2	38,7	55,4
Mislim da će odseliti	5,6	10,4	2,8
Već je jedno ili više djece odselilo	4,3	8,3	5,5
Ne znam, ne mogu ocijeniti	16,0	26,2	13,2
Nemam djece	19,9	15,4	23,0
Bez odgovora	-	1,0	0,1
<i>Ukupno</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Najtvrdi podatak kojim raspolažemo svakako je onaj o udjelu ispitanika čija su djeca već odselila iz grada koji pokazuje da je iseljavanje najviše pogodilo Sisak (8,3%), a najmanje Rijeku (4,3%), dok je u Zagrebu udjel ispitanika čija su djeca već otišla iz grada – 5,5%. Zbog posebnih ratnih okolnosti (1991.-1997.) koje su na različit način i u različitoj mjeri "pogađale" ove gradove, interpretacija podataka o iseljenima samo zbog endogenoga posustajanja urbanizacije nije posve provediva. Ali, nije prijeporno da i ovi postotci, posredno, govore o modernizacijskoj snazi pojedinoga grada.

NEKE RAZVOJNE IMPLIKACIJE

Izneseni podatci na prvoj razini podupiru inače višekratno ponovljenu ocjenu da su u suvremenoj hrvatskoj urbanizaciji mali i manji srednji gradovi bez većih modernizacijskih mogućnosti. One su, naprotiv, *oligocentrično sabrane* u malobrojnim većim/velikim gradovima. Ekstrapoliraju li se učinci toga odnosa, dugoročno nije teško katalogizirati brojne nepoželjne

posljedice, u rasponu od propadanja cijelih područja (o čemu piše još i R. Bičanić) do unutarnje dezintegracije većih urbanih središta (Čaldarović, 1989.). Nije posrijedi samo izrazita asimetrija u teritorijalnoj preraspodbi poželjnih učinaka (post)modernizacije; u njezinoj sjeni djeluje dublje posustajanje. Ono simetrično pogađa članove na obje strane naseljske mreže, ali na različitim životnim područjima. Na jednoj strani, posustajanje se očituje u nesposobnosti većih i velikih središta da racionalno upravljaju dvostrukim silnicama (post)modernizacije. Njezin je izravni otisak labirintski kaos koji, i anketne ocjene na to ukazuju, pogađa oba osnovna polja urbane preobrazbe: i razvojno i ekologijsko. Na drugoj strani, posustajanje se očituje u *radikalnoj razrijeđenosti*, i socijalnoj i funkcionalnoj, malih naselja koja ih, zapravo, trajno "zaleđuje" u ulozi razvojna invalida što se u (post)modernizacijskoj preobrazbi uopće i ne može kvalificirati. U igri aktualnih zrcala, anketni su nalazi vrlo jasni, veći/veliki grad oblikuje uspješniju osnovu i za socijalnu samopouzdanost i za imunitet na pomnožene socijalne i ekologijske rizike koje (post)modernizacija posve konvencionalno rasprostire i množi. Sukladno tomu, ni izglednija individualizacija životne perspektive nije ozbiljno zamisliva izvan njihova kruga.

Ide li se za ponuđenim tragom, nije teško zaključiti da, u socijalističkom razdoblju inače vrlo spominjana, politička decentralizacija, sama po sebi, ne obećava puno. Ona se svodi na jednu vrstu predrasude da će razrjeđivanje ovlasti razvojnih središta, samo po sebi, biti dostatno za izazvati poželjne razvojne učinke na suprotnom području naseljske mreže, na njezinu periferijskom rubu. Poteškoća je u tomu, a i anketni nalazi na nju upućuju, što putanje pravednije teritorijalne preraspodbe institucionalnih, i srodnih, ovlasti u korist periferijskog ruba nisu sukladne putanjama lokalizacije socijalnih mreža u kojima se akumulira potreban socijalni kapital (vidjeti o tomu u: Štambuk, 2002.). Te putanje, vidjelo se, u postojećim razvojnim praksama izravno favoriziraju veća/velika središta. Jasnije rečeno, kada bi se kojim, treba li reći: sretnim, slučajem izvršujući sektor političke vlasti u Hrvatskoj i zaposlio na ozbiljnoj decentralizaciji institucionalnih i razvojnih ovlasti u korist hrvatske periferije, naum bi ostao bez nužne potpore socijalnih mreža s kompetentnim stanovništvom. Ono bi, pretežno, ostalo u većim/velikim gradovima, jer u njima, u hrvatskim prilikama najuspješnije, izgrađuje realnu samopouzdanost i socijalnu otpornost na pomnožene rizike. Zahvaljujući tomu, veći/veliki gradovi su, jednostavno, uspješnijim zavičajima. Koliko je vidljivo, izneseni podatci nisu odveć velikodušni u ostavljanju praznih mjesta koja bi, eventualno, zaposjela argumentirana sumnja u njihove implikacije. U Zagrebu se još nazire budućnost; u Sisku se tek živi "zima našega nezadovoljstva".

Za izaći iz takva aporijskoga paralelograma potrebna je, ponajprije, epistemologijska preuredba socijalne predodžbe o modernizaciji. Jedno od njezinih osnovnih, a zatajenih, uporišta je činjenica da je prirodni/društveni okvir oblikovanja njezinih likova – urbana mreža, a ne ekskluzivni monopol grada kao "tvrđave moći" (Mumford). Oblikovanje tipski raznolikih, a po ovlastima policentričnih naseljskih mreža na popisu je omiljenih zamisli i eurokratskih upravljača. U mrežama se (makar tek načelno) pojedini tipovi središta ne pojavljuju samo u disjunktivnom zrcalu (ili-ili), nego u komplementarnim vezama ovisnosti i suradnje u kojima je lokalizacija socijalnog kapitala nužna barem toliko koliko i naseljska integracija. Ide li se tim tragom, dopijeva se do popisa primjera prividno neobičnih. Mnogi poučavaju da se socijalni kapital brojnih manjih naselja dosada uspješno čuvao samo u velikim središtima. Ali i da su se i mreže socijalne i ekologijske integracije u naseljima velikih gradova uspješno obnavljale, poglavito na temelju ekologijske imaginacije pohranjene u mrežama lokalnoga pamćenja periferijskih područja. No, mjerodavni učinci takve preinake predmetom su posebne rasprave (rasprava).

LITERATURA

- Čaldarović, O. (1989.), *Društvena dioba prostora*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.
- Ellin, N. (1996.), *Postmodern Urbanism*, New York, Princeton Architectural Press.
- Frieden, J. B., Sagalyn, L. B. (1997.), *Downtown Inc., How America Rebuilds Cities*, The MIT Press.
- Harvey, D. (1989.), *The Condition of Postmodernity*, Oxford, Blackwell.
- Hayden, D. (1995.), *The Power of Place: Urban Landscape as Public History*, The MIT Press.
- Miles, M., Hall, T., Borden, J. (ur.) (2000.), *The City Cultures Reader*, London, New York Routledge.
- Rogić, I. (1990.), *Stanovati i biti*, Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo.
- Rogić, I. (1996.), *Rijeka – baština za budućnost. Sociološko-demografska studija grada Rijeke*, Rijeka, Grad Rijeka, Odjel gradske uprave za urbanizam, ekologiju i gospodarenje zemljištem.
- Rogić, I. i Salaj, M. (ur.) (1999.), *Srednji gradovi u hrvatskoj urbanizaciji*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Rogić, I., Mikić, M. i Mišetić, A. (ur.) (2000.), *Sisak 2000+. Sociodemografska uporišta budućeg Siska*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Rogić, I. (2000.), *Tehnika i samostalnost. Okviri za sliku treće hrvatske modernizacije*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- *** (1997.), *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske* (odgovorni koordinator rada: Matija Salaj), Zagreb, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja Republike Hrvatske, Zavod za prostorno planiranje.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 6 (62),
STR. 845-858

ROGIĆ, I. I SUR.:
NAPREDAK BEZ...

Skupina autora (2000.), *Sociološki osvrt na urbane aspiracije građana Zagreba*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Štambuk, M. (2002.), Selo u europskom iskustvu. U: M. Štambuk, I. Rogić, A. Mišetić (ur.), *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (str. 361-390), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

BILJEŠKE

¹ Tri su istraživanja kojima ćemo se baviti nastala za potrebe izrade urbanističkih planova, u razdoblju od pet godina, a imala su za cilj pružiti uvid u demografske i socijalne prilike gradova, između ostalog i iz perspektive njihovih stanovnika: prvo je provedeno u Rijeci 1996. godine (N=1000), a drugo i treće 2000. godine u Sisku (N=1033) i Zagrebu (N= 1700). Kao rezultat tih istraživanja nastale su publikacije: Rogić, I. i sur. (1996.), *Rijeka-baština za budućnost*, Grad Rijeka, Odjel gradske uprave za urbanizam, ekologiju i gospodarenje zemljištem, Rijeka; Rogić, I., Mikić, M., Mišetić, A. (ur.), (2000.), *Sisak 2000+*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb; Skupina autora (2000.), *Sociološki osvrt na urbane aspiracije građana Zagreba*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb (polupublikacija).

² O sustavu naselja u Republici Hrvatskoj vidjeti u: Skupina autora (1995.), *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.

³ Taj par pitanja osnova je kasnije usporedbe s drugim gradovima.

⁴ Izvori za podatke koje donosimo u tablicama su radovi: Rogić, I. i sur. (1996.), *Rijeka – baština za budućnost*, Grad Rijeka, Odjel gradske uprave za urbanizam, ekologiju i gospodarenje zemljištem, Rijeka; Rogić, I., Mikić, M., Mišetić, A. (ur.), (2000.), *Sisak 2000+*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb; Skupina autora (2000.), *Sociološki osvrt na urbane aspiracije građana Zagreba*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb (polupublikacija).

Progress Without Applause. On the Limits of Trust in the Model of Development in Three Croatian Cities

Ivan ROGIĆ, Anka MIŠETIĆ, Geran-Marko MILETIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In this paper the authors analyse the models of development in three Croatian cities (Rijeka, Sisak, Zagreb) comparing the data gathered in three related polls conducted in the period from 1996 to 2000 for the purpose of urban development plans. The three cities, regardless of structural similarities (economic framework dependent on the industrial sector; important role of transport; considerable share of immigrated population) differ in size, but also in status/role in the Croatian network of cities. The data presented

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 6 (62),
STR. 845-858

ROGIĆ, I. | SUR.:
NAPREDAK BEZ...

describe contemporary Croatian urbanisation with a lack of desirable developmental effects. However, for most examinees being-in-the-city is considered one of life's achievements, even if the smallest, thus making the relation between the centre and periphery in Croatian society, according to these data as well, consistent with the division to urban/unurban area. The examinees continue to assess that multiple possibilities at their daily disposal in their cities are not guaranteed in other cities. This finding confirms the thesis of the new parochialism based on social capital reinforced by interpersonal and communication networks. In the conclusion the authors opt for modernisation based on a polycentric network of settlements – as opposed to the limited monopoly of the city. Such a change, they maintain, could lean onto an epistemologically "rearranged" social perception of modernisation that sees a network of settlements in complementary dependencies and cooperation in which it is possible (from reserve) to mobilise the social capital of smaller settlements.

Fortschritt ohne Applaus. Zum begrenzten Vertrauen in das Entwicklungsmodell in drei kroatischen Städten

Ivan ROGIĆ, Anka MIŠETIĆ, Geran-Marko MILETIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die Autoren analysieren in ihrem Artikel das in drei kroatischen Städten (Rijeka, Sisak und Zagreb) angewandte Entwicklungsmodell und vergleichen dabei Angaben, die aus drei ähnlichen Umfragen gewonnen wurden, die im Zeitraum zwischen 1996 und 2000 durchgeführt worden waren und der Ausarbeitung städtebaulicher Grundlagen dienen sollten. Die drei erwähnten Städte weisen zwar strukturelle Ähnlichkeiten auf (von der Industriezone abhängiges Wirtschaftsleben; wichtige Funktion des Nahverkehrs; großer Anteil des von außerhalb zugezogenen Bevölkerungsteils), doch unterscheiden sie sich in ihrer Ausdehnung sowie hinsichtlich ihres Status bzw. ihrer Rolle innerhalb des kroatischen Städteneetzes. Die Umfrageergebnisse illustrieren das zeitgenössische Urbanisierungsniveau in Kroatien mitsamt dem herrschenden Mangel an erstrebenswerten Fortschrittsleistungen. Dennoch bedeutet das Leben in der Stadt für die meisten Umfrageteilnehmer einen Erfolg, sei es auch ein minimaler, und die in der kroatischen Gesellschaft vertretene Einstellung bezüglich Zentrum vs. Peripherie bestätigt sich auch anhand dieser Angaben und wird dem Verhältnis Siedlungsgebiet vs. nicht besiedeltes Gebiet gleichgesetzt. Nach Einschätzung der Umfrage-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 6 (62),
STR. 845-858

ROGIĆ, I. I SUR.:
NAPREDAK BEZ...

teilnehmer sind ihnen die vielfachen Möglichkeiten, die ihnen der Lebensalltag in ihrer Stadt bietet, in anderen Städten nicht gewährleistet. Dieses Umfrageergebnis bestätigt die These, dass von einem neuen Heimatgefühl die Rede ist. Dieses gründet sich auf dem Kapital gesellschaftlicher Verbindungen, das durch das Netz zwischenmenschlicher Kontakte und verschiedener Kommunikationssysteme verstärkt wird. Die Autoren vertreten abschließend die Meinung, dass eine Modernisierung angestrebt werden müsse, die auf dem Ausbau eines polyzentrischen Urbanisierungsnetzes gegründet wäre – im Unterschied zum beschränkten Monopol des Stadtlebens. Eine solche Änderung könnte sich ihrer Auffassung nach an die epistemologisch "abgeänderte" soziale Vorstellung von Modernisierung anlehnen, wonach das zukünftige Ortsnetz durch komplementäre Verbindungen und Kooperationen geschaffen werden würde. In diesem Rahmen könnte auch das (bislang in der Reserve befindliche) soziale Kapital kleinerer Orte mobil gemacht werden.